

**«ІРРАЦІОНАЛЬНЕ ПІДГРУНТЯ
РАЦІОНАЛЬНОСТІ»**

**Всеукраїнська науково-теоретична конференція. —
Полтава, 14 квітня 2009 року [Полтавський державний
педагогічний університет імені В.Г.Короленка,
кафедра філософії]**

Конференція відбулася 14 квітня 2009 року в приміщенні ПДПУ імені В.Г.Короленка. Організаторами конференції були кафедра філософії Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка, відділ філософської антропології інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України, кафедра філософії Київського національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Робота конференції проходила в трьох секціях:

1 — **«Ірраціональні мотиви наукової раціональності та філософської рефлексії»** (модератор — Кравченко Петро Анатолійович, доктор філософських наук, професор, завідуючий кафедри філософії, декан історичного факультету Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка);

2 — **«Несвідомі чинники релігійної свідомості»** (головуючий — **Волинка Григорій** Іванович, доктор філософських наук, професор, завідуючий кафедри філософії, проректор з наукової роботи Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова);

3 — **«Несвідоме як об'єкт та засіб політичних впливів»** (модератор — Андрос Євгеній Іванович, кандидат філософських наук, провідний науковий співробітник, в.о.завідувача відділу філософської антропології інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України).

Загальна кількість учасників конференції – 85 осіб, серед них — 18 докторів та 45 кандидатів наук.

Класична академічна тематика конференції не позбавила її актуальності, а навпаки, ще раз продемонструвала глибинний зв'язок фундаментальних філософських проблем із мінливим історичним контекстом. Тематичний спектр доповідей і матеріалів конференції був дуже широкий, але їх загальна центрованість навколо проблематики ірраціонального підґрунтя раціональності дала можливість, з одного боку, побачити у різних локальних проявах єдину глобальну закономірність, а з іншого, наповнити загальну концептуальну схему конкретно-історичним змістом.

Перша секція конференції об'єднала дослідників наукової раціональності і природи філософської рефлексії. Практично всі доповіді в той чи інший спосіб торкалися історії філософії та науки, але найбільший інтерес був виявлений до постмодернізму, феноменології і постнекласичної філософії науки.

Оригінальну інтерпретацію проявів ірраціональної раціональності первісного соціуму дає **Ю.Г.Писаренко** на матеріалі літописів і етнографічних досліджень слов'янських народів. На конкретно-історичних прикладах він ілюструє базову тезу своєї статті про те, що будь-яка ірраціональність — це не пізнана до кінця раціональність. Раціональність в суспільстві визначається в координатах певної культури. Колективні уявлення первісних людей, як і сучасна релігійність, не мають логічних рис і властивостей, а є по своїй суті магічними, але по відношенню до соціуму в цілому вони стають найраціональнішою основою ідеологічного забезпечення існування людей.

Принципово новий підхід в аналізі взаємодії раціонального та ірраціонального на основі тоталогії апробує **Л.В.Теліженко**. Тоталогічне уявлення про цілісність людини включає в себе не тільки об'єктивно виражене, а й потенційно можливе.

Тоталогічний підхід — визнання цілісності, єдності суб'єкта і об'єкта, яка постійно трансформується. Дуальна цілісність людини включає в себе раціональне та ірраціональне. Саморозвиток людини як онтико-онтологічної реальності набуває рефлексивного, причинно-кондиціонального характеру. Ця рефлексивність не є одноразовим актом, а процесом, в якому перервною може бути лише зовнішня суб'єктивна діяльність людини, а внутрішня завжди залишається континуальною.

Симптоматично, що практично всі доповідачі свідомо чи несвідомо намагались подолати дуалізм раціонального та ірраціонального, пропонуючи різні варіанти усунення антиномій розум — віра, свідоме — несвідоме, логічне — інтуїтивне. Так, наприклад, **П.А.Кравченко** вказує на взаємодоповнення раціонального та ірраціонального, яке є двома початками людського буття. Раціональне аналізується П.А.Кравченком з гносеологічної та онтологічної точок зору. У гносеологічному сенсі він визначає раціональне як логічно обґрунтоване, теоретично усвідомлене, систематизоване, універсальне знання предмета. У онтологічному значенні раціональне — це об'єкт, явище, дія, в основі буття яких лежить закон, формоутворення, правило, порядок, доцільність. Раціональне явище прозоро, у нього можна «проникнути», тому воно відображається раціональними засобами, понятійно, вербально, має комунікативний характер, здатно передаватися іншому та сприйматися усіма суб'єктами. **С.В.Куцепал** і **О.Д.Сіпіна** простежують одночасний ренесанс раціоналізму та ірраціоналізму та конвергенцію цих світоглядних форм у сучасній західній філософії. Практичні аспекти взаємодії раціонального та ірраціонального досліджує **В.М.Вакуліна**, з'ясовуючи, що стереотипно формалізована раціональність є основою соціальної маніпуляції, протидіяти якій й можливо культивуючи філософське вільнодумство.

Змістовна доповідь **А.В.Ільїної** була присвячена складним питанням феноменологічного аналізу трансцендентальної

раціональності і постструктуралістським теоріям мови. Визначаються різні аспекти множинності, поліфункціональності, гетерогенності і реляційності нової раціональності постмодернізму. Зв'язок ірраціональності та раціональності авторка показує через рух медіативної границі між ними. Саме цей рух живить внутрішню опозиційність мислення і є деструктивною силою, яка руйнує тотальність через вивільнення Іншого з-під центруючої основи. Іншими словами, ірраціональне імпліковане у самій структурі раціонального дискурсу.

Схожу за змістом думку про принципову непрозорість рефлексії висловлює **В.О.Волковинська**, розглядаючи досвід та інтуїцію у феноменологічній філософії. Гасло Гусерля «назад до речей» тут трактується як назад до переживань, не опосередкованих ніякими інтелектуальними конструкціями. Рефлексія над досвідом повинна просуватись у напрямку встановлення зв'язків між переживаннями.

Абсолютно інший стиль і підхід пропонує **І.В.Карівець**. Його виступ приваблює яскравою чіткістю думки, але насторожує категоричністю висновків. Автор характеризує раціональне як здатність до розрахунків і підрахунків (фінанси, фізика, математика). Ірраціональне — це те, що не піддається алгоритмізації і є непрагматичним. Наукова раціональність спотворює річ, перетворюючи її на предмет і об'єкт. Мета раціональності — комфорт, зручність. Раціональне займається лише сущим як таким і ніколи не ставить питання про сенс буття. Даючи такий своєрідний і, в основному, негативний, опис раціонального, автор навантажує позитивом інше поняття — розум. Розумний — це не те саме, що раціональний. Розум причетний до Логоса. Діло розсудку — війна, справа розуму — мир.

Друга секція конференції об'єднала дослідників релігійної свідомості. Доповіді учасників висвітлювали різні аспекти функціонування свідомих і несвідомих чинників релігії як в історичному, так і в актуальному контекстах. Були спроби

простежити несвідомий вплив релігії у науці (**О.Г.Шепетяк**, «Апофатичне знання в концепції Т.Куна»), молодіжній культурі (**А.Є.Капко**, «Релігійне підгрунття контркультури») і політиці (**В.Д.Титов**, «Логічна раціональність, релігійна віра та політика»), а також ірраціональність міфологічних і реалістичних аспектів в осмисленні правової реальності (**А.П.Кравченко**).

Великої уваги науковці надали аналізу свідомого і несвідомого змісту релігійної символіки в житті особистості (**В.М.Заїка**, «Несвідомі символи особистої трансформації») і етносу (**А.П.Шебітченко** та **Я.Є.Блоха**, «Ірраціональне підгрунття релігійної свідомості українського народу»). Більшість дослідників у своїх роботах чітко позиціонували власне ставлення до релігії, що зумовлювало їхні висновки, а подекуди, як здається, і заважало об'єктивному аналізу фактів, надаючи деяким матеріалам місіонерсько-проповідницький, а не науковий характер. Цей факт сам є прикладом впливу несвідомих чинників на раціональну діяльність.

На **третій секції** аналізувалася проблема несвідомого як об'єкту та засобу політичних впливів. Є.І.Андрос, взаємодію раціональності та ірраціональності послідовно розглянув у гносеологічному, антропологічному і соціокультурному зрізах. Він переконаний, що розум, нехай і в радикально трансформованому вигляді, залишається єдиною опорою сподівань людства, що лише через поєднання ціннісно-сенсоутворюючої раціональності і техніко-операційної раціональності людина може сподіватись на майбутнє існування. Парадигмальна переорієнтація в осмисленні взаємодій свідомого та несвідомого відбулася у філософській антропології, герменевтиці та комунікативній філософії. Є.І.Андрос зазначає, що тут йдеться не про здобуття універсальної загальнозначущої істини, яка буде керувати діями мас, а про відкриття нових можливостей раціональності, які розкриваються у процесі прояснення свідомості шляхом

комунікативного дискурсу і комунікативної раціональності. Ця нова раціональність має лише два принципових імператива — можливість індивідуальної самореалізації та необхідність умов неконфліктного співбуття людей. Тут автор відмічає значущі напрацювання К.-О.Апеля, Ю.Хабермаса, М.Ріделя, звертаючись до ідеї інтерсуб'єктивності. Головними складовими комунікативної раціональності визначаються комунікативна дія та комунікативний дискурс. Завдяки зверненню до комунікативної раціональності стає можливим розв'язання найбільшої проблеми — кризи розуму як техніко-операційного утворення. Емансипуюча роль нової раціональності вбачається в тому, що вона веде до підвищення компетентності суб'єктів взаємодії, які спонукаються до висловлювання власної думки, котра зазнає у процесі комунікації критичної перевірки, що сприяє досягненню консенсуса. Але в жодному разі раціональність не повинна витіснити розум, бо лише він є головною сферою смислоутворення людського буття.

Актуальним питанням політичного, соціального життя присвятили свої дослідження **О.М.Кожем'якіна, І.В.Чухно, І.В.Толстов**. Вони розглядають довіру у контексті політичних маніпуляцій та політичну рекламу і міф як засіб цієї маніпуляції. Ці автори одностайні у тому, що інформаційне суспільство дає широкий простір для маніпулятивних технологій. В основі всіх маніпуляцій лежить вплив на несвідоме. Реклама як псевдореальність, віртуальність намагається підкорити собі реальність. Одним з механізмів такого підкорення є політична міфологізація на меті якої стоїть завоювання довіри. Така штучно сформована довіра можлива лише в умовах недостатньої інформації і неможливості контролю. Типовими ознаками маніпуляції є прихований характер, декларативність, формування некритичного сприйняття інформації шляхом утворення позитивних асоціацій у підсвідомості людини.

У більш широкому, не лише політичному контексті розглядає комунікативне середовище Інтернету, його психологічний та антропологічний зміст **О.В.Крохмаль**. Намагаючись збагнути, що відбувається у глобальній мережі — віртуалізація реальності чи ореальнення віртуальності, — авторка проблемно структурує культурно-антропологічні характеристики Інтернету, акцентуючи увагу на їх амбівалентності. Простежується чітка паралель між ідеологією філософії постмодернізму та архітектурою Інтернет-мережі. Базовими ознаками обох є відмова від «пірамідальної» ієрархії, децентрованість, інтерактивність, плюралізм.

Несвідоме в теорії і практиці українського націоналізму намагається побачити **І.В.Загребельний**. Стверджуючи, що націоналісти були далекі від культу розуму і замість логічної аргументації звертаються до духу «одвічної стихії», автор визначає націоналізм як антипод матеріалізму та раціоналізму. Характеризуючи Д.Донцова як мислителя-раціоналіста (?!), автор стверджує, що саме націоналізм допомагає реалізувати несвідому інстинктивну тугу за героїчним.

С.О.Розумовський порушує питання про філософські основи економічного мислення. Він констатує, що в нашій країні спроба вилучити із економічного знання будь-який світоглядний зміст, орієнтація лише на так званій здоровий глузд обернулися в дійсності вульгарною редукцією багатоманіття людської поведінки у сфері економіки до простої констатації статистичних показників. Критикуючи прибічників «об'єктивного економічного аналізу», автор слушно зауважує, що виділення тих чи інших економічних показників як значимих і достовірних має сенс лише в просторі певної економічної теорії. Не поділяючи принципи редукціонізму, різновидом якого автор вважає також марксистську економічну концепцію, С.О.Розумовський наголошує на нагальності потреби у новій економічній парадигмі, яка б відбивала глобальні зміни у світовій економіці. Оглядаючи

Про книги та наукові конференції

ключові ідеї новітніх економічних теорій (Ф.Хайєк, Р.Коуз, А.Етціоні, Д.Сорос), автор проголошує головну тезу про те, що власність і свобода є перш за все моральними нормами, а тому виникнення історії того чи іншого типу соціального буття не можна пояснити, не враховуючи інстинкти і здоровий глузд. Останній, в свою чергу, піддається поясненню лише в рамках культурологічного аналізу. Моральні практики культури виступають при цьому не як вторинні, а як системоутворюючі елементи соціального буття.

*Огляд підготував канд. філос. наук, доцент
кафедри філософії Полтавського державного
педагогічного університету імені В.Г.Короленка
Пономарьов Юрій Юрійович*